

I V A N
I V A N J I

**USAMLJENOST
MANJINE**

OD ISTOG PISCA

1. KONSTANTIN
2. DIOKLECIJAN
3. JULIJAN
4. TITOV PREVODILAC
5. MILIJARDER
6. MOJ LEPI ŽIVOT U PAKLU
7. POSLEDNJI POTEZ
8. VILA NA DEDINJU
9. MILIJARDEROVI SINOVI

Copyright © 2021, Ivan Ivanji

Copyright © 2021 ovog izdanja, LAGUNA

USAMLJENOST MANJINE

Moj prijatelj Velja umro je kad sam se već nalazio u Americi, nisam uspeo da održim obećanje i govorim na njegovoj sahrani. Priznajem, ne znam da li bih to učinio ni da sam bio u zemlji, jer smo se posvađali. Gadno posvađali. On me prvi isključio iz redova u kojima sam mislio da smo zajedno i da je to neraskidivo. Da li nas je njegova smrt konačno izmirila, njega mrtvog i mene živog? Da li bi se on govorom oprostio od mene da je odlazak sa ove planete bio obrnutim redom? Ne znam.

Velja i ja smo nekoliko godina pre njegove smrti stajali na nadvožnjaku kod Autokomande, a pod nama, na auto-putu, tenkovi su tutnjali, grmeli i zastrašujuće pružali topovske cevi prema zapadu. Dugačka, dugačka kolona tenkova.

Godinama sam mislio da smo Velja i ja najbolji prijatelji i da to ništa ne može da promeni, njega i mene niko nikada neće razdvojiti, niko, bez obzira na to kroz šta smo prolazili, koje smo žene voleli, čime smo zarađivali ne samo hleb naš nasušni nego i puter, salamu i ponekad kavijar. Bili smo po mnogočemu različiti, ali ja sam bio ubeđen da je baš to jedan od razloga naše prisnosti, dobar temelj drugarstva. Uvek smo imali o čemu da diskutujemo, ne svađalački, već argumentovano. Ne

bi bilo strašno ni kad bismo posle rasprave ostali pri svojim stavovima, različitih mišljenja i pogleda na svet. Mogli smo da razgovaramo o čemu god, strašno važnom i sudbonosnom ili neozbiljnom, ali i da pričamo viceve – on ih je znao mnogo više od mene. Tako je bilo decenijama. Odluku da, kad jedan od nas umre, onaj koji ostane živ mora da kaže poslednju reč na sahrani doneli smo poluozbiljno. Šalili smo se jer je smrt za nas tada još bila neshvatljivo daleka. Velja je govorio da ću ja biti taj govornik, pa smo recitovali Krležu: „*Nad otvorenim grobom, tužni zbore...*“ I smejali se. On je objašnjavao da je stariji, pa je red da prvi ode, a ja sam odvrtao da to nema veze jer među nama i nije neka velika razlika. Prvi put me je, međutim, trglo kad mi je gotovo vičući, kako bi nadjačao buku tenkova, rekao:

– Znaš, Tomi, ti to ne možeš da razumeš. Ipak ti nisi naš...

Šta nisam mogao da razumem? Šta to znači „ne biti naš“? Hteo sam da pitam čiji sam po njegovom mišljenju, ali nisam želeo da vičem. Stajali smo naslonjeni na ogradu i gledali auto-put kojim su tutnjali tenkovi.

Ranije smo se često sretali tu negde, pošto je Velja stanovao u Ulici Internacionalnih brigada, a ja na raznim adresama, od čega nekoliko puta na Voždovcu. Voleo sam taj deo Beograda iako nije tako otmen kao Dedinje. Možda baš zbog toga. Ručali bismo u *Franšu* kada bismo mogli to sebi da dozvolimo, kada jedan od nas dvojice ima razloga da časti, ili bismo prosto popili pivo u nekom kafiću na Autokomandi. Kasnije, kad smo radili u centru i postali nekakva elita, sastajali smo se u kafani *Moskva*, ali bismo ponekad otišli na mesto na koje smo dolazili kad smo bili mladi, kao da možemo da se vratimo u mladost.

Njegova opaska o „našima“ u koje ja ne spadam pala je gotovo iz čista mira. Možda ga je podstaklo to što sam nešto ranije, u nekakvoj pauzi, kad se deo vojne kolone malo udaljio, a sledeći ešalon još nije stigao, rekao da me sve to plaši. Ja sam znao šta su tenkovi. Završio sam školu rezervnih oficira u Bitolju 1954. godine, u poslednjoj klasi koja je tamo služila u staroj

kasarni čiji je komandant u ne tako davna turska vremena bio Kemal-paša Atatürk. Iako sam postao pešadijski oficir, u to vreme smo proučavali sve rodove vojske. Pošto sam se slučajno poslom zatekao u Budimpešti oktobra pedeset šeste, za vreme njihove revolucije, video sam i kako izgleda dejstvo tih glomaznih borbenih vozila „u naseljenom mestu“. Tako se to zvalo našim školsko-oficirskim jezikom: „napad oklopnih vozila u naseljenom mestu“. Ona su u uskim ulicama bespomoćna pred hrabrim ljudima sa flašama benzina. Bez pešadijskog desanta ništa ne vrede. Sve to sam rekao Velji. Nisam mu nikada spomenuo da sam nabavljao američke nišanske sprave za naše tenkove, možda baš za ove zastrašujuće nemani pod nama. To nisam smeo. U tom pogledu on nije bio „naš“. Čiji? Velja mi je odmah uzvratilo podsetivši me da je i on rezervni oficir, pritom viši po činu – kapetan prve klase. To je postao zahvaljujući nekim ispitima koje je dobrovoljno i redovno polagao, a ja sam ostao poručnik jer sam zabušavao kad su posredi vojne vežbe i često boravio u inostranstvu. Moje veze s našom vojskom bile su drugačije, ali to nisam smeo da mu kažem. Nikako. Vojna tajna. Uprkos tome stvarno nikad nisam bio militarista, nisam voleo uniforme. Nekako patetičnim glasom, na koji kod njega nisam navikao, rekao je dosta glasno jer je morao da nadglasa buku motora ispod nas:

– Moramo da se branimo. Dosta je bilo njihovog!

– Kojeg „njihovog“? Koji su to „oni“ protiv kojih je krenula ova vojska? Zar nisu naši? Ništa ne razumem. Ti se bolje razumeš u jezičke finese, rastumači mi to „moji-tvoji“, „naši-njihovi“.

Nije prihvatio šalu. Posle tih mojih reči usledilo je da ja nisam „naš“. Ni ja nisam „naš“? Ni ja! Ko još nije? Još nisam shvatao u kom pravcu će krenuti polemika. Polemika? Isuviše nežno rečeno. Bila je to svađa! I dalje mi nije jasno zašto me je toliko uvredilo to što „nisam naš“. Možda tek danas polako počinjem da shvatam. I ranije smo često imali različita mišljenja. Pa šta? Zar ne bi bilo dosadno da smo se uvek u svemu

slagali? Kako bi onda nastale naše vatrene diskusije? Nikad mi razmirice nisu oštetile uverenje da smo „najbolji prijatelji“. Nikad do tog trenutka na nadvožnjaku, dok su ispod nas, krećući se prema zapadu, auto-putem tutnjali tenkovi. Insistirao sam:

– Po čemu nismo više u istom bratstvu? Ti i ja nismo „naši“? Pa ko sam onda ja za tebe?

Utihnulo je. Kolona je prošla. Sad je sa auto-puta dopiralo još samo brujanje automobila u pravcu Zagreba ili obratno prema Nišu. Nastavio je sporo, trudeći se da dokaže da je strpljiv, a baš time je pokazao nervozu i nestrpljenje.

– Gde ti je sin?

– Simon? U Budimpešti. Zašto?

– Dezerter?

– Kakav dezerter! Niko ga nije ni pozvao u vojsku. Studira, završava studije, to sam ti pričao. On je svoj čovek, ima svoje planove.

– Mogao je i ovde da studira. Svejedno. Mogao je da se javi dobrovoljno.

– Lako je tebi kad nemaš sina za topovsko meso. A šta ako bude rata?

– Budalo moja. Pa rat je već počeo. Hrvati su blokirali kasarne, vojnici su ostali bez vode, hrane, goriva, veza sa ostatkom sveta. Jedinice JNA moraju da ih oslobode, pa makar i silom.

Nisam znao šta da kažem, samo sam ponovo promućao:

– Ništa ne razumem.

On je to shvatio kao da sam priznao da je u pravu. U pravu da vojska treba da počne rat ili da ja nisam „naš“? Posle smo ipak otišli u *Franš* da se utešimo uz flašu dobrog vina. Mislim da je posredi bio burgundac iz Metohije. Odlično vino. Posle toga više nikad nisam naleteo na to vino. Zar sam ga tada pio poslednji put u životu? Vrlo važno. Mnogo ću još popiti drugog, još boljeg, nije u tome stvar, nego često ne znamo da nešto radimo poslednji, poslednji put, pa makar to bilo nebitno kao ispijanje metohijskog vina.

Pričali smo o svemu i svačemu, valjda je shvatio da me povredio. Ja sam pretežno govorio o poslu i o tome kako će sad dinar da se drži. Slobodana Miloševića nismo voleli ni on ni ja, doduše iz različitih razloga, pa nam je i on bio tema. Tu negde sam se prisetio svog oca i spomenuo kako me je on učio da vlast uvek treba poštovati – opstaće drvo koje se povija, a ono koje prkosi slomiće bura. Živo je potvrđivao, čak se na Bibliju pozivao da caru treba dati carevo, a Bogu božje. Velja je dugo bio član Partije, u jednom mandatu čak član opštinskog komiteta, ali je postao pravoslavni vernik. Ljudi imaju pravo da se menjaju, Isus je govorio da se otac više radovao izgubljenom sinu nego sinu koji je verno ostao u porodici. Toliko je i meni poznato iz Svetog pisma. Ipak, žaoka mi je ostala u grudima.

Razmišljao sam, dugo sam razmišljao o tom našem razgovoru i zaključio da me je Velja onim: „Nisi naš!“ zapravo izbacio... Odakle me izbacio? Iz jednog dela života, ideje, možda iluzije u kojoj sam živeo. To je bio početak rastanka, razlaza, razmirica, raskola. Verovatno i moje odluke da odem. Odem iz ove zemlje gde sam „ničiji“. Kad sam već ničiji i večiti usamljenik, to mogu da budem bilo gde na svetu. Znači, „oni“ su bili „naši“ jer mene više nisu priznavali kao svog, kao njihovog? Čudne li gramatike i prisvojnih zamenica. Čiji sam? Odrastao sam sa tri maternja jezika, pa valjda ni na jednom nisam bio siguran šta znači šta. Odavno sam mrzeo sve što se moglo protumačiti kao nacionalizam. Možda je tu Velja bio u pravu, ja nisam bio „naš“, a ni „njihov“. Dabome, bio sam ničiji. Sve dotle se nisam mnogo sekirao zbog toga što sam pripadnik takozvane manjine u tom „mom“ društvu, u našem „socijalističkom društvu“ za koje sam verovao da postoji, a i dalje mislim da je zaista postojalo. Kao pripadnik manjine imao sam od tog „statusa“ više koristi nego štete, što me, doduše, takođe nerviralo. Ali samo pomalo. Nisam se toliko uzbudio ni zbog smrtonosnog antisemitizma, koji je ubio moje prijatelje Fliderlajna i Kona, a od mog – jeste, „mog“!

– Štranda, novosadskog kupališta na Dunavu, napravio gubilište. Nisam više bio „njihov“ ni kao „priznata nacionalna manjina“. Ranije mi je bilo smešno da su oni Srbi narod, a mi Mađari narodnost. To sam primao kao da mora tako da se govori, opet nešto jezičko, baš kao padeži, gramatička pravila, možda glupo, ali baš me briga, ništa se ne može, to je kao kad se nad zemljom nadvije nevrema baš na dan kad si se spremao sa devojkom na prvi piknik. Prosto bih poludeo kad bih se sreo s nacionalistima, nazovipatriotima, junacima koji dovikuju iz budžaka, herojima na tuđ račun... Trebalo bi da stanem sa nabranjem pošto je bilo, ama baš bilo, i neprijatnih momaka koji su stvarno bili heroji i koji su davali svoje živote kao da su posredi nedozrele jabuke.

Nisam odmah znao da je taj doživljaj okidač novog saznanja o izvoru moje usamljenosti, a istovremeno pokretač preokreta. Sve dotle sam mislio da u Velji imam pravog, nerazdvojnog druga. Da sam nečiji i da su on ili oni – moji. Da li sam to mislio ili sam uobražavao? Da li sam podsvesno osetio da su i drugarstvo s Veljom i pripadnost bilo kome i bilo čemu laž. Život je laž? To nikako ne sme da bude istina. Ne sme, a šta ako ipak jeste?

Davno je bilo, davno pre nego što sam upoznao Velju, davno, davno pre tenkova koji grme prema zapadu... Otac mi je rekao da se selimo. U školu neću krenuti u rodnom mestu, nego u Novom Sadu. Prvi veliki preokret u mom životu. Valjalo se oprostiti od parkova Plankove bašte i Čokligeta, od Begeja i mnogih drugova, od Velikog Bečkereka, koji je dobio novo ime – Petrovgrad. Dozvoljeno mi je da lično spakujem svoje igračke. Čast, dokaz da sam odrastao. Pa odrastao još ne, ali odrasliji nego do tada svakako. Bicikl nisam smeo da ponese, otac je obećao da ću dobiti novi, onako pravi, za velike. Nikad ga nisam dobio. Iznajmili smo kamion. Otac i ja smo sedeli

pored šofera. Kod Titela smo skelom prešli preko Tise. Mama i sestra su krenule vozom preko Beograda.

Novi stan je bio predivan, na uglu moderne zgrade samo malo udaljene od bele palate za koju su mi objasnili da je Banovina. Nazivali su je Banovinom, jer je bila sedište uprave Dunavske banovine. Danas bi mladi rekli da je stan bio kul, u svakom pogledu savršen, jer sam dobio svoju sopstvenu sobu. Sobicu, ali svoju. Morao sam da prolazim kroz kuhinju, ali soba je bila moja, samo moja. Kasnije sam shvatio da su takve prostorije zapravo planirali za služavke. Inače smo imali još tri velike sobe. U spavaćoj, na kraju stana, spavale su mama i sestra. Postojala je velika soba sa nepotrebnim stubom, u njoj je bio trpezarijski sto. Tata je spavao na velikom kauču u sobi koju su roditelji nazivali salonom, tu je stajao i njegov mali sekretar na zatvaranje i zaključavanje. Legao bi poslednji i ustajao prvi, niko nikom nije smetao.

Imali smo ve-ce i kupatilo. Voda se grejala na plin, uvek je bilo vruće vode, nije trebalo, kao ranije u Petrogradu, čekati da se koksom založi pre nego što će se neko kupati. U našoj prizemnoj kućici sa dvorištem i baštom, gde je nužnik bio napolju, imali smo nokšire pored svakog kreveta, u ormančićima koje smo zvali nahtkasnama. Voda se pumpala iz bunara u dvorištu da bi se potom njome napunila kada koja se ložila.. Mama je govorila da je sve to imalo i prednosti jer smo mogli da gajimo svoje kokoške, morke i poneku gusku, a i posluga je bila jeftina. Ipak, priznala je da je sad ipak sve mnogo udobnije i gospodskije. Tata je govorio da ne treba reći „gospodski“, mi nismo nikakva gospoda, nego građani. Na to bi se mama samo nasmešila.

Kuća u Novom Sadu bila je na četiri sprata, naš stan je bio na drugom, a imali smo i lift. Svakodnevno sam se vozio liftom, iako je deci bilo dozvoljeno da ga koriste samo u pratnji odraslih. U tom liftu je mirisalo, sećam se tog mirisa. Sveža farba. Ponekad se bolje sećam nekih mirisa nego prizora. Na

primer, znam kako miriše u pariskoj podzemnoj železnici ili u Frankfurtu na Majni, blizu glavne železničke stanice. Ili kakav je slani dah vazduha kod ušća reke Elbe u Severno more.

U mom Petrogradu postojale su samo dve dvospratnice, nova banka i Panjijeva palata. Tako smo je zvali, tada nisam razmišljao zašto se jedna obična najamna zgrada na ćošku, sa poslastičarnicom i mesarom u prizemlju i po dva stana na svakom spratu, tako zove. Po mom mišljenju palata je, recimo, bila zgrada Banovine u Novom Sadu, nešto spektakularno.

Uživao sam pri upoznavanju velikog grada. Bio je ogroman. Smešno je, ali taj Novi Sad krajem tridesetih godina prošlog veka delovao mi je veći od metropola širom sveta. Hoću da kažem, za mene, dečka iz provincije, bio je veći nego što će mi se činiti Frankfurt na Majni, u kome sam dugo živio, Hamburg, pa čak i Njujork, London, Moskva, Peking i, na kraju, Los Angeles. Zašto kažem „na kraju“? Pa zbog toga što mislim da je to nesporno. Novi Sad je imao tramvaj, kroz Petrograd je, dok je još bio Veliki Bečkerek, vozio parni voz, zvali su ga „mali“, „mali voz“, ali to su mi samo pričali, toga se ne sećam. Kroz Petrograd je proticao uzani, blatnjava Begej, a Novi Sad je od Petrovaradina odvajao moćni Dunav. Naš stan se nalazio stotinak metara od Dunava i ja sam se rado penjao na most, gledao dole u tok sive vode. Čuo sam da se govori da je Dunav plav, ali ga plavog nigde nisam video. Nije plav ni u Beču, gde se tako rado peva o lepom plavom Dunavu. Novosadski most na koji sam se peo srušili su kad je počeo rat, Novi Sad je dobio ime *Ujvidék* i postao mađarski, a Petrovaradin hrvatski grad. Tih deset godina, pre rata, za vreme rata i posle rata u Novom Sadu, *Ujvidéku*, pa opet Novom Sadu, dublje se urezalo u moje pamćenje od decenija posle prijema u SKOJ, pa u Partiju, studija u Beogradu, zaposlenja, onolikih poslova kojima sam se bavio, boravaka u mnogim zemljama, napredovanja koje se naziva karijerom, putovanja po svetu, jednim, pa drugim brakom i trenutkom kad sam najzad postao otac. Osećanje privrženosti

mom novosadskom desetleću nije se promenilo čak ni kada je započelo moje prijateljstvo sa Veljom, koji Vojvodinu nije dobro poznao, ali mi je pričao o Oplencu i Vrnjačkoj Banji, mestima koja sam, naravno, posle takođe posećivao.

– Tata, šta smo mi zapravo?

U Petrogradu mi to pitanje nikad nije padalo na pamet. Igrajući se u parkovima mešali smo jezike – srpski, mađarski, nemački i ubacivali bismo poneku slovačku, rusinsku, romsku reč. Naravno, tada još ništa nismo znali o gramatici, o pravilnom izgovoru još manje. Možda su ponekog od nas kod kuće ispravljali kad bi grešio u govoru, ali mene nisu. Mi smo i kod kuće mešali jezike u zavisnosti od toga ko bi započeo razgovor. Mama bi obično krenula na nemačkom, tata uvek na mađarskom, ja sve češće na srpskom, a ostali bi bez razmišljanja prihvatili. Nismo ni zapažali u kom trenutku prelazimo sa jednog jezika na drugi. Kad sam se našao u Novom Sadu, gde je i inače sve bilo drukčije, a ne kako sam navikao, i to se pitanje pojavilo.

Moj otac je dugo razmišljao, obično je brže odgovarao na moja pitanja, zatim je sporo rekao:

– Najradije bih ti rekao da smo ljudi. Bar bi trebalo da budemo. Ali ne želim da te zbunjujem. Ako te neko pita...

– Pitaju u školi!

– Kaži lepo da smo Mađari.

– Ali zašto me svi zovete Tomi, a upisan sam u dnevnik kao Tamaš?

Kasnije sam drugovima u razredu objašnjavao da se zapravo zovem Tomislav kad govorimo srpski jer je Tamaš – *Tamás* – Tomislav kad se prevede na srpski, dok je na nemačkom *Thomas*. Znatno kasnije, kad sam se prvi put zaposlio, zvanično sam podneo molbu i promenio ime u Tomislav. To je pisalo već i na mom prvom pasošu.

Pitali su me takođe:

– A kako ti se zove otac?

– Aleksandar. Aleksandar Astaloš. Na mađarskom je *Sándor* – Šandor. Mama mu se obraća sa Šanji, kao što mene zovu Tomi.

Ja sam uvek najviše voleo da budem Tomi. Čim bih s nekim postao dovoljno intiman, predlagao sam da me tako zove.

Govorio sam glasno, stidim se da priznam, uvek sam se pravio važan. Ama ne uvek, odućio sam se, odućilo me, ali tada, kao dete, jesam. Ne volim decu koja su kao ja kad sam bio dete. Drugove je obično mrzelo da se svađaju sa mnom, da mi se suprotstave, bio sam dobar đak, u očima mnogih štreber, dobro sam igrao fudbal i već od prvog razreda osnovne počeo da šapućem na časovima i pomažem pri pisanju domaćih zadataka. Zbog toga mi je posle rata u SKOJ-u bilo lako da postanem „masovik“. Tako smo zvali drugove koje bi ljudi rado prihvatili.

Učiteljica je pored mene u drugi red sa prozorske strane stavila Jakova Fliderlajna. Nju su svi nazivali stara Petrovička jer je u školi bila i jedna mlada nastavnica koju su, za razliku od nje, zvali lepom Petrovičkom. Ni ova naša matorka nije bila ružna.

Jakov je bio nežne građe, ali vrlo zgodan. Imao je talasastu, malo dužu crnu kosu i velike crne oči koje su delovale malo rašireno. Radoznale ili uplašene? Deca ne razmišljaju o takvim detaljima, pa možda sad naknadno ponešto dodajem svom sećanju na osnovu onoga što sam posle saznavao.

Jakov je delovao obrazovanije od ostalih. Lepše je govorio sve jezike.

– Džabe se trudiš – pokušao je da mi objasni. – Većina Srba nikad neće umeti da razlikuje „a“ od „á“ ili „e“ od „é“, kao što većina Mađara ne shvata šta je rod, nego će upreti prstom u devojkicu i reći: „Ono zdravo lepo cura!“

– Kako ti sve znaš?

- Ja sam Jevrejin. A ti?
- Mađar. Zar to nije svejedno?
- Nama nije. A vama?

Ispalo je da smo postali prijatelji. Ne kao što ćemo jednog dana postati Velja i ja, ne toliko intimni. Bili smo još isuviše mladi, deca, nismo mogli da razvijamo duboka osećanja. Nas dvojica smo se pomalo izdvajali. Malčice. On prilično, ja donekle. Bila su u razredu još tri bogataška sina, a ostali? Danas bih rekao da su bili rulja. Ne. Strašna reč. Masa? Hoću da kažem, niko se između te dvadesetorice, koliko ih je bilo, nije posebno izdvajao, ničije ime ni posebnosti nisam zapamtio, ali sam umeo da među njih zaronim. Da budem njihov. Tada jesam. Tada su me prihvatili. U najmanju ruku mi se tako učinilo. Ili zbog toga što smo bili nacionalno mešovito društvo u Novom Sadu, *Ujvidéku*, *Neusatzu*, Neoplanti. Jakov, jadnik, nije. Nije mogao, nije uspevao ili se nije ni trudio? Ne znam. Posećivali smo se. Kod njega su me posluživali šoljom kakaoa i finim kolačima, kod nas je mama za užinu, mi smo govorili „jauzna“, jednom prilikom iznela šunku, čvarke, puter i kifle. Jakov je učtivo namazao kiflu puterom i pojeo jedva nekoliko zalogaja.

- Šunka je fina, zar je ne voliš?
- Mi ne jedemo svinjetinu.
- Koji vi?
- Mi Jevreji.

Malo sam se čudio. Pa dobro, ima raznih običaja. Znao sam da pravoslavne i katoličke porodice poste na razne načine ponekad u isto, ponekad u različito vreme. Mi smo bili reformisti, protestanti – naravno da nisam znao šta je to „protestovati“ i zašto se neke religije tako zovu – nismo imali nikakve zabrane što se tiče jela i pića. Nažalost, ni slavu nismo slavili.

Za večerom je mama pitala oca ko su ti Fliderlajnovi. On je odmah odgovorio, tata je po mom tadašnjem mišljenju uvek znao sve. Reкао je da je Ignac Fliderlajn vlasnik one radnje sa

štofovima u Futoškoj ulici, ali da trguje i na veliko, posebno štofovima iz Kule.

– Poznajem ga. Dolazio je kod mene u poštu. Imamo poseban ugovor s njim u vezi sa slanjem i primanjem veće količine proizvoda. Fin čovek.

Jednom sam za vreme velikog odmora, kad smo jurili uokolo kao blesavi, a Fliderlajn stajao po strani, viknuo:

– Šta ti je, Jorgovanče? Priključi se!

– Kako si ga to nazvao? – upita Stojan. Eto, njega sam se setio, otac mu je bio obućar.

– Pa preveo sam njegovo ime. *Der Flieder* je na srpskom jorgovan. Fliderlajn je deminutiv na nemačkom.

Otada su ga zvali samo Jorgovanče, ranije Jakove ili Jašo. Jašo Ješo! Ja svakako nisam nameravao da mu nadenem novi nadimak koji je poprimio nekakav ironični prizvuk.

– Nije trebalo tako da me nazoveš. Zar ne vidiš da se i inače mnogo sprdaju sa mnom?

– Sam si kriv, zašto se izdvajaš?

– Ne izdvajam se, nas izdvajaju!

Kad sa udaljenosti od pet i više decenija posmatram svoje detinjstvo i šta se oko mene događalo, i te kako vidim razdvajanja, izvesne napetosti, pomirljivost, pomalo na silu, ali tada to nisam zapažao.

Otac je u Petrogradu bio direktor pošte, premeštaj za zamenika direktora banovinske pošte u Novom Sadu bio je unapređenje. To sam shvatio već onog leta pred preseljenje u Novi Sad. Tata je predveče sedeo s društvom pred gostionicom *Šoljom* na glavnom trgu, a ja se priključio da bih dobio viršle s renom. Krupni, brkati gospodin, koga smo mi deca zvali Čokor bači, pitao je na mađarskom:

– Kako si, vraže jedan, uspeo da izvučeš taj glavni zgoditak za Novi Sad?

– Valjda misle da sam dobar.

- Ali ti si Mađar.
- I ti si Mađar, a vodeći si inženjer u fabrici šećera.
- To je privatna firma, a vodi je Čivutin. Pošta je državna institucija, nju sad vode Srbi, što je u redu jer smo ranije vodili mi Mađari.

Tada sam se pitao zašto kaže „ranije“, na šta misli. Nisam se setio da je aludirao na Austrougarsku, gde smo pripadali sve do kraja Prvog svetskog rata. Mi? Ja nisam jer se u to vreme još nisam rodio. Primetio sam da se moj otac nasmešio:

- Pa možda prosto kao Mađar treba da budeš bolji, a ne samo dobar. Ja sam to naučio od Jevreja, a isto je i sa crncima u Americi. Svaka manjina treba više da se trudi od većine.

Voleo je da propoveda takve mudrosti.

Mnogo, mnogo kasnije sam shvatio da pitanje većina i manjina u vezi sa političkim prilikama nije vojvođanska specijalnost određenog trenutka. Položaj Mađara bio je jedno u Kraljevini Jugoslaviji, drugo za vreme mađarske vladavine u toku Drugog svetskog rata, pa treće u komunizmu. Manjinci zbiju svoje kratke redove i stvaraju neka svoja jezgra, ali đavo odnese šalu ako pokušavaš da se rešiš usamljenosti.

Negde sedamdesetih-osamdesetih godina prošlog veka, ne znam baš tačno kada, ali sigurno je bilo pre Titove smrti i Njerere je još bio na vlasti, pozvao me direktor. Reče mi da narednog dana treba da idem u Tanzaniju radi kupovine mahagonija, abonosovog i sandalovog drveta. Pobunio sam se:

- Ja o tom poslu nemam pojma. Nikad se time nisam bavio.
- Znam. S tobom ide Lipovšek. On je zaljubljen u svako drvo, ali o biznisu nema pojma. Ako mu se nešto sviđa, ugovoriće svaku cenu, ne ume da se cenjka. To će biti tvoj deo posla. Preprodaćemo Amerikancima, mi ćemo kao nesvrstani lakše doći do onog što inače malo kome dozvoljavaju.

Znao sam da ne vredi da diskutujem. Posao kao posao, ali posebno sam zapamtio veče u vili gospodina Hamizija u gradiću Mbeja. Njegova je porodica bila vlasnik prostranih šuma.

Prilaz, bašta, posluga, nameštaj, srebrni pribor za jelo, slike na zidovima, ama sve je bilo kao da smo u poseti kod nekog lorda u Engleskoj. Pozdravila nas je Hamizijeva supruga, plavuša, bela lepotica. Jedva sam se uzdržao da je ne poljubim u ruku. Bila je Nemica. Pošto smo utvrdili da svi znamo nemački, gospodin Hamizi ga je govorio gotovo bez akcenta, studirao je u Tbingenu, u čast domaćice i promene radi odlučili smo da razgovaramo na tom jeziku, a ne na tamo zapravo omrznutom engleskom, idiomu bivše kolonijalne sile. Lipovšek i Hamizi su se upustili u diskusiju o abonosu, a gospođa Gerda mi se žalila na usamljenost, ne samo zbog toga što žive u teškoj provinciji, nije mnogo bolje ni i u velikim gradovima na obali mora, čak ni u Dar el Salamu.

– Crnci ne podnose belce!

– Pa kako?

Ispričala je da je njen muž kao mladić hteo da napusti Afriku, nije hteo da živi u britanskoj koloniji, mislio je da je Amerika zgodnija za tamnolute. Tamo se prijavio na službu u armiji da bi brže dobio njihovo državljanstvo. Poslali su ga u Nemačku. Bio je običaj da za Badnje večer nemačke porodice pozovu ponekog američkog vojnika. Tako se našao u kući Langfeldovih, ona se zaljubila, kako se to lepo kaže, na prvi pogled. Njena familija je bila očajna – jedno je primati ljude u kuću, ali udati se za „crnčugu“! Njih dvoje nije bilo briga. Poveo ju je kod svojih u Tanganjiku, koja je odbacila jaram britanske kolonije i koja će se kasnije sa Zanzibarom ujediniti u Tanzaniju, ali onda je njegova porodica bila očajna. Nisu shvatili da, nakon što su se jedva oslobodili Engleza, treba da piju čaj i viski sa belkinjom. Ni posle toliko godina je ne prihvataju, jedva da se igde kreće osim u krugu muževljeve najuže porodice, a i to na silu.

– Možda bi bolje bilo da nije pošto-poto hteo da napusti Ameriku čim je dobio njihovo državljanstvo. Hteo je kući da ne bi bio manjina. Moglo mu se. A ja? Ja sam ovde bespomoćna...

Bolje sam zapamtio njenu priču, njen očaj u glasu, od posete nacionalnom parku Serengeti i tamošnjih slonova, lavova, antilopa. Plavuša usred Afrike, izgubljena kao... Kao Jevreji u nacističkoj Nemačkoj? Preterano. Naravno da belce nisu stavljali u logore kao ranije Britanci Bure, to je bilo davnoprošlo vreme, pluskvamperfekat... Ali njoj užas u Evropi nije bio nikakva uteha. Od muža se inače otuđila... Shvatio sam da je u nekim afričkim zemljama teže biti bele boje kože nego biti bilo šta kod nas u Evropi. A setio sam se kako mi je otac, kad sam ga prvi put pitao šta sam ja, šta smo mi, odgovorio da smo pre svega ljudi. Jesmo li? Veljo, jesmo li?

Šta zaista znači biti usamljen, biti manjina, biti izdvojen iz društva, a usred društva, shvatio sam tek mnogo kasnije kad sam upoznao jednog gospodina koji je bio albino.

Otac je na Štrandu, peščanom kupalištu Novog Sada, iznajmio veliku kabinu za celu sezonu. Završio sam prvi razred osnovne škole, dobio petice iz svih predmeta, leto smo uglavnom proveli na Dunavu, otac bi nam se pridružio samo nedeljom. Rekao je da smo mnogo potrošili za uređenje novog stana, ni o kakvom drugom letovanju nije bilo govora. U to vreme nije bila „obaveza“ da se putuje na more, po mogućnosti čak u inostranstvo, jer si inače parija. Odbio sam ideju da deo letnjeg raspusta provedem kod rođake, tetke Zebald, u Kleku, nedaleko od Petrovgrada. Jednom sam bio, oni su imali konje, naučio sam pomalo da uzjašem pitomog belca i divio se divljem šarcu, ali ništa na ovoj planeti nije kao novosadski Štrand. Tako sam tada mislio. To mislim čak i sada kad sedim u kafiću pred peščanom plažom Zuma u Los Anđelesu, kažu jednom od najlepših u celoj Kaliforniji.

Kao dete nisam obraćao pažnju na impozantni ulaz sa dva drvena tornja. Nisam ni zapazio da kabine nisu bile samo u nizu, da je bilo i drvenih kućica, svaka drugačija, nisam mario

za detalje, ali valjda sam usisavao celokupni utisak jedinstvenog, velikog. Kao dete prihvataš bez rezerve da je sve tako kao što jeste, a ne kako bi moglo ili trebalo da bude. Drveće koje je pružalo hlad, obala dugačka valjda kilometar, ali pre svega pesak, ne prašina, lepi, pravi pesak, žut na suncu, mrk kad bih ga pokvasio. Gradio sam tvrđave, kopao male kanale. Da plivam sam naučio još u našem mirnom Begeju. Sad me tata učio da je struja jaka, da se odšetam najdalje uzvodno, gde su drvena baraka za čamce i restoran, pa da plivam niz Dunav, ali ne isuviše daleko od obale. Proveravao me, plivao uz mene, bio je zadovoljan.

Uspešan sam bio i u drugom razredu osnovne škole. Nije mi padalo teško. Koliko se sećam, uopšte nisam učio. Pazio sam na času, udžbenike bih pročitao čim bih ih dobio, nisam ih studirao. Zbog toga mi je bilo dozvoljeno da na Štrand idem sam i pre nego što bi mama bila spremna da krene. Ona nije htela da me pusti, govorila je da bih baš mogao da se strpim dva sata, ali otac ju je presekao, izjavio da sam dovoljno velik, da bi trebalo da očvrsnem i da je bolje da što više budem na svežem vazduhu, naravno uz opomene da pazim na sebe, ne udaljim se od obale...

Od naše kuće je veći deo puta vodio pored same reke, nasipom na kome nikakvog saobraćaja nije bilo. Čovek se ponekad seća čudnih sitnica. Nešto se ureže u pamćenje. A možda to i nije bilo tako nevažno u mom životu. Krenuh tako rano, na brzinu sam doručkovao, nisam poneo ništa, doneće mama i sestra peškire i šta treba. Idem nasipom i pokušavam da zviždim. Pred drugima nisam smeo, nisam uspevao tako lepo, kao neki drugovi zreliji od mene. Levo se Dunav srebrnasto iskri pod jutarnjim suncem, desno bagremovi, lipe, nisam još znao botaniku, nisam siguran, možda platani, kestenovi sigurno ne, njih sam prepoznavao, i žbunje, mnogo žbunja. Hteo sam da zapamtim kako izgleda, pa posle proverim u nekoj knjizi, tata je imao takve knjige, ali nešto se belasalo u žbunju. Zastao sam.

Ljudi? Belo meso je bila krupna stražnjica dlakavog muškarca koji je ležao na goljoj ženi. Izvodili su neku čudnu gimnastiku, ali shvatio sam. Kažem, tata je imao knjige, držao ih je na polici u svojoj sobi, to jest, u prolaznoj sobi, salonu u kome je i spavao, nije stigao još da ih detaljno rasporedi. Ja sam preturao po njima već nekoliko puta i naleteo na jednu sa slikama. Naslov je bio *Savršeni brak*. Listao sam, bilo je desetak slika. Odneo sam je u svoju sobicu i proučavao svake večeri pred spavanje. Saznao sam da bi ljudi trebalo da uživaju u polnom činu. Nisam baš shvatio šta su erogene zone, ali su me uzbuđivali opisi onog što bi trebalo da pruži zadovoljstvo i dirao sam sebe gde je pisac savetovao. On je objasnio da samozadovoljavanje nije štetno kao što mnogi misle. Zapamtio sam i ime tog pisca, zvao se doktor Teodor Hendrik van der Velde.

No tada, na nasipu, prvi put sam video polni čin uživo. Generacija mog sina, a pogotovu unuka, sve to gleda uz mnogo više detalja, snimljeno izbliza i sa raznih strana. Vide u filmovima nepreporučenim za mlađe od petnaest godina, proučavaju na društvenim mrežama, a ne mogu ni da zamisle koliko sam ja tada bio zbunjen, zapanjen, osramoćen što gledam u šta gledam. Svaka zabrana je za današnje generacije preporuka, čim film nije za njih, biće ili mnogo nasilja ili mnogo seksa, znači, nikakve dosade. U vreme kad je moj sin dospelo u pubertet, žena i ja smo diskutovali ko od nas dvoje treba da mu „objasni“, zna se šta. Proverio sam, jeste, Van der Velde je zaista napisao takvu knjigu. Zabranila ju je Rimokatolička crkva, štetnom su je nazvali i protestanti, posle ju je zabranio i Hitlerov režim, spaljivana je sa mnogo drugih dela na lomačama usred gradova. Na srpskom jeziku je nisam našao, ali sam je pronašao na nemačkom, kao antikvarnu, i dao svom Simonu. Znao je nemački, živeli smo neko vreme u Nemačkoj, u Frankfurtu je četiri godine išao u nemačku školu, mogao je da čita. Ali on je pogledao slike i odmah izjavio da je knjiga dosadna i da ga ne zanima nikakav savršen brak.

– Zar mama i ja nemamo savršen brak? – pitao sam i odmah se ugrizao za jezik.

– Mislim da imate – odgovorio je moj sin tinejdžer. – Zato i jeste dosadni.

Naša deca i mi danas živimo u različitim vremenima, kao da nas stoleća razdvajaju. Kad sam ja bio osnovac, nikom nije padalo na pamet da nam govori o seksu. Da pitam roditelje? Nezamislivo. Stideo bih se. Što smo saznavali, saznavali smo jedni od drugih.

Naravno da sam iste večeri na korzou svoj doživljaj sa napisa opisao Jorgovančetu. Pardon, Jaši. Zamolio me da ga ne zovem tim nadimkom, koji sam mu nehotice nadenuo, pa ni svečanim Jakov. Hteo je da bude Jaša. Nema problema. Ja sam za svakoga bio Tomi.

– Fuj! – reče Jaša.

– Zašto „fuj“?

– Pa zar javno? Usred bela dana? Zar se tako prave deca?

– Nije bilo usred dana, nego ujutro. Zašto misliš da su nameravali da dobiju dete?

– Zato što je veliki greh spavati sa ženom bluda radi – nastavio je nekako starmalo. – Gospod je muškarcu usadio nagon da poželi ženu da bi se rađala nova pokolenja, da bi se narodi razmnožavali i da bi mogli da ga slave i da mu se mole.

– Kome?

– Gospodu!

– Odakle ti ta mudrolija?

– Rabin nam tako govori.

Ispričao sam svoj doživljaj i bandi s kojom sam igrao fudbal na Štrandu. Ranko se smejavao i iz svoje kabine doneo neko zgužvano, gumeno crevce i ponosno ga pokazao.

– Našao sam u žbunju.

– Šta je to?

Moje glupo pitanje je prekrilo njihov smeh. Reči su se ređale jedna za drugom da bi mi objasnili šta je prezervativ i zašto se i kako koristi.